

Na nás venkovské působí každá návštěva Prahy přímo posvátně. Imaginace a politika v rekreaci zemědělců na přelomu 40. a 50. let 20. století

For Us Country Folk Every Visit to Prague Is Sacred: Imaginaries and Policy in the Recreational Activities of Agricultural Workers in the Late 1940s and Early 1950s

PhDr. Roman Doušek, Ph.D.

Ústav evropské etnologie FF MU, Arna Nováka 1, 602 00 Brno,
CZECH REPUBLIC
dousek@phil.muni.cz
ORCID: 0000-0002-6615-8738

Abstract

This study deals with the overnight tourist trips that the United Union of Czech Agricultural Workers organized for agricultural workers in the late 1940s and the early 1950s. It examines how two groups of ideas influenced how such recreational trips unfolded. The first centered around the effects of organizers' efforts to make recreation a social-constructive tool of the Czechoslovak state and an ideological tool of the Communist regime. Imaginaries of the countryside and its inhabitants also influenced the planning of these trips. This study understands both groups of ideas as a part of the period under study's social imagination, which according to Charles Taylor encompasses ideas about the arrangement of society and expectations about how it functions. The view from the other side, that is, how the vacationers experienced their holidays, demonstrates how successful the organizers were in meeting their goals and also reveals the sources of contemporary imaginaries of the countryside and its inhabitants.

Keywords

Recreation – imaginary of the countryside – social imagination – United Union of Czech Agricultural Workers – Czechoslovakia – 1940s – 1950s

Acknowledgment / Funding

Studie je výstupem z projektu Grantové agentury České republiky (GA19-10734S) Konstrukty vesnice. Postkoloniální přístup k poznání české společnosti 70. let 20. století.

Úvod

Když v roce 2015 bilancoval Adam T. Rosenbaum výsledky výzkumů volnočasového cestování ve východní Evropě v dobách komunistických režimů, mohl odkazovat zejména na výzkumy týkající se Sovětského svazu, NDR a Jugoslávie. Sám poptával poznání vztahu režimu k rekreaci i v ostatních státech východního bloku, včetně Československa.¹ Od té doby se mnohé změnilo. Byla publikována monografie o cestovním ruchu v protektorátu Čechy a Morava, který představuje prolog pozdější doby,² monografie o odborových rekreacích v letech 1948–1968,³ souborné pojednání o vztahu režimu k cestování a cestovnímu ruchu⁴ a řada dílčích studií.⁵ Tyto texty se věnovaly zejména historickému vývoji a ekonomickým souvislostem cestovního ruchu ve vymezených tematických celcích, případně jeho právnímu ošetření, tedy zejména limitům cestování. Z hlediska účastníků hlouběji vstupovaly do problematiky některé texty postihující prožívání cestování.⁶

V kontextu komunistických režimů střední a východní Evropy bylo volnočasové cestování nejvíce nahlíženo z hlediska jeho role při tvorbě identit, jako konzumní chování, či jako legitimizační nástroj režimů.⁷ V českém prostředí se takové pozornosti dostalo již dříve související problematice chatařství a chalupářství. Diskutovány byly autory jako symbol prohlubující se individualizace 70. a 80. let, která byla v Československu spojována s konzumními vzorci a únikem před veřejným životem, anebo jako vytváření soukromého prostoru, který režim občanům umožňoval.⁸ Jak dokládá Cathleen Giustino, obdobné úniky před každodenností i ideologií mohly poskytovat také

- 1 ROSENBAUM, Adam T.: Leisure travel and real existing socialism: new research on tourism in the Soviet Union and communist East Europe. *Journal of Tourism History* 7, 2015, s. 174. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2015.1062055>
- 2 JAKUBEC, Ivan – ŠTEMBERK, Jan: *Cestovní ruch pod dohledem třetí říše*. Praha: Karolinum, 2018.
- 3 ČORNEJOVÁ, Alžběta: *Dovolená s poukazem. Odborové rekreace v Československu 1948–1969*. Praha: Academia, 2014.
- 4 MÜCKE, Pavel: Proměny politiky cestování a cestovního ruchu v Československu 1945 až 1989: politické a národohospodářské aspekty. In: Mücke, Pavel – Krátká, Lenka (eds.): *Turistická odysea. Krajina soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945–1989*. Praha: Karolinum, 2018, s. 47–144.
- 5 Např. texty zařazené do MÜCKE, Pavel – KRÁTKÁ, Lenka (eds.): *Turistická odysea*, c. d.
- 6 Např. KADEROVÁ, Radmila: Vývoj cestování a cestovního ruchu pohledem obyvatel venkova moravsko-slezského pomezí. In: Mücke, Pavel – Krátká, Lenka (eds.): *Turistická odysea*, c. d., s. 450–482. Srov. LEMMEN, Sarah: Travelling second class. Czech tourists between national identity and Europeaness in Cairo, 1890s–1930s. *Journal of Tourism History* 15, 2023, s. 3–19. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2022.2148759>
- 7 ROSENBAUM, Adam T.: Leisure travel and real existing socialism, c. d.
- 8 Srov. HOLÝ, Ladislav: *Malý český člověk a velký český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON, 2001; BREN, Paulina: Weekend Getaways: The Chata, the Tramp, and the Politics of the Private Life in the Post-1968 Czechoslovakia. In: Crowley, David – Reid, Susan E. (eds.): *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*. Oxford: Berg, 2002, s. 123–140; SCHINDLER-WISTEN, Petra: *O chalupách a lídech. Chalupářství v českých zemích v období normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2017.

návštěvy režimem zpřístupněných českých hradů a zámků.⁹ Pokud se vrátíme k samotným rekreacím a volnočasovému cestování, zůstává ve vztahu mezi nimi a socialistickou společností v Československu mnohé neznámé. Týká se to právě jejich využívání ze strany režimu jako legitimizačního, či disciplinačního nástroje, jako prebendy ze společenské smlouvy mezi ním a obyvatelstvem, ale také toho, jak volnočasové cestování a rekreace odrážely, resp. vytvářely společnost v idejích a náladách, v materiálních možnostech, strukturovaly žitý čas i prostor republiky atp.

Z těchto témat následující text prozkoumává rekreace v kontextu společenských idejí. Vychází z tezí, že rekreace a turismus měly vždy vliv na tvorbu identit jako sociálních konstruktů,¹⁰ zároveň rekreace jako služba odrážela představy o svých účastnících. Na příkladu rekreací organizovaných pro obyvatele venkova Jednotným svazem českých zemědělců (dále JSČZ) v letech 1946–1951 tak text nejprve sleduje, jak se do jejich podoby promítly představy o nové společnosti, ale také imaginace venkova a zemědělců. Následující část textu se zaměřuje na poznání toho, jak aktéři prožívali rekreaci, jak reagovali na její sociálně konstruktivní a politické cíle a zda měla rekreace vliv na jejich pozdější postoje i aktivity. Z těchto úhlů směřovaný pohled na rekreaci zemědělců by nás měl zajímat z několika důvodů: Nejen, že mapuje rekreace a jejich politické využívání v počátcích komunistického režimu, ale také nám osvětluje dobové vztahy k venkovskému obyvatelstvu, stejně jako postoje části dobových aktérů k utopickým vizím komunismu. Než však přistoupím k hlavním částem textu, budu věnovat pozornost problematice imaginace venkova a některým souvisejícím konceptům, klíčovými k řešení výše uvedených výzkumných otázek, a pochopitelně také historii rekreací JSČZ. Studie čerpá z fondů JSČZ uložených v Národním archivu v Praze a svazových periodik Zemědělské noviny a Beseda venkovské rodiny.

Imaginace venkova a společnosti

Česká společnost druhé čtvrtiny 20. století sdílela více imaginárních venkovů a vesničanů, které se pohybovaly od apoteózy po opovržení.¹¹ Nešlo ale jen o obsahovou různorodost. Na jednu stranu imaginace popisovala vesničany jako izolovanou, specifickou sociální skupinu, spojovanou s materiální i mentální zaostalostí, ale také nezkažeností. Takové historické imaginace¹² měly mnoho společného s imaginací jiných, které byly zkoumány zejména v koloniálním kontextu.¹³ Na stranu druhou od začátku

9 GIUSTINO, Cathleen M.: Open Gates and Wandering Minds. Codes, Castles, and Chateaux in Socialist Czechoslovakia before 1960. In: Giustino, Cathleen M. – Plum, Catherine J. – Vari, Alexander (eds.): *Socialist Escapes. Breaking Away from Ideology and Everyday Routine in Eastern Europe, 1945–1989*. New York: Berghahn, 2012, s. 48–72.

10 Např. PALMER, Catherine: An Ethnography of Englishness. Experiencing Identity through Tourism. *Annals of Tourism Research* 32, 2005, s. 7–27. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.04.006>

11 Srov. BLÁHA, Arnošt I.: *Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev*. Praha: Orbis, 1937, s. 105–106.

12 Srov. MIKULEC, Jiří: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha: Historický ústav, 1993.

13 Týká se to původu a významu těchto imaginací, ať již je někteří badatelé hledali v psychických potřebách

19. století existovaly představy, které vesničany začleňovaly do vyššího celku českého národa. Jednalo se např. o představy ohledně jeho venkovského původu¹⁴ či lidové kultuře, které nalézaly uplatnění v konstrukcích národních dějin a identity. Vtělení venkovanů do moderních evropských národů popsal na příkladu Francie Eugen Weber. Podle něj modernizační proces politizování a integrování všech obyvatel Francie do národního celku musíme nahlížet jako politický projekt francouzského státu konce 19. století, který doprovázela ztráta lokální identity vesničanů.¹⁵ I když tyto jeho závěry byly relativizovány z mnoha úhlů pohledu, nejpodnětněji ve smyslu, že proces národního sjednocování nelze vnímat pouze jednostranně, neboť národní identita nebyla vnucena, ale spíše se jednalo o její „vyjednávání a selektivní přisvojování“,¹⁶ pokazuje Weber na důležitou změnu sociálního kontextu a identitární dynamiku moderních evropských populací. Tu známe i z našeho prostředí. Stejný výsledek přineslo české národní hnutí. To ale nebylo zaštitěno státem jako ve Francii, nýbrž vedlo od skupin intelektuálů-vlastenců¹⁷ až k samostatnému národu, prorůstajícímu všechny společenské vrstvy. Podle Benedicta Andersona byly takové empirii se vymykající národní celky konstruovány jako „imagined community“, jejíž členové se díky vlivu tisku a médií považovali za součást národa a sdíleli identitu stejně jako zájmy.¹⁸ Charles Taylor však poukazuje na to, že imaginace hrály a hrají větší roli. Jeho koncept „social imaginary“ (dále sociální imaginace) zahrnuje nejen představy ohledně sociálního uspořádání, ale také smysl sociálních praktik či sdílenou legitimitu. Tím má „na mysli [...] způsoby, jakými si lidé představují svou sociální existenci, jak zapadají mezi ostatní, jak probíhají věci mezi nimi a jejich bližními, jaká očekávání jsou obvykle naplňována a jaké hlubší normativní představy a obrazy jsou základem těchto očekávání.“¹⁹

Využití konceptu sociální imaginace v následujícím textu je přínosné hned z několika důvodů. Jednak poukazuje na to, že zkušenosti s fungováním společnosti jedinec získával na úrovni konkrétních sociálních praktik, ale také ideji, na jejichž komplexnost ve společnosti pojem odkazuje a zároveň nás přivádí do prostředí moderních společností, složených z různých sociálních skupin, v nichž zkušenost se sociálním celkem a jeho fungováním musela být zprostředkována.

---

jedince, či ve snaze po uspořádání sociálního světa viděné ze sociálně psychologických, či antropologických pozic, ale také jako např. vyjádření mocenských vztahů mezi skupinami. Srov. např. KNIGHTS, Mark: Historical stereotypes and histories of stereotypes. In: Tileagă, Cristian – Byford, Jovan (eds.): *Psychology and History. Interdisciplinary Explorations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 242–254.

14 RAK, Jiří: *Bývalí Čechové.. České historické mýty a stereotypy*. Praha: Nakladatelství H&H, 1994, s. 83–95.

15 WEBER, Eugen: *Peasants Into Frenchmen. The Modernisation of Rural France, 1870-1914*. Stanford: Stanford University Press, 1976.

16 FORD, Caroline: Peasants Into Frenchmen Thirty Years After. *French Politics. Culture & Society* 27, 2009, s. 89.

17 MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha: H&H, 1996, s. 118–119.

18 ANDERSON, Benedict R. O'G.: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London – New York: Verso, 1991 [1983].

19 TAYLOR, Charles: *Modern Social Imaginaries*. Durham – London: Duke University Press, 2004, s. 23.

Pokud se vrátíme do Československa, druhá polovina 40. let přinesla do představ o uspořádání a fungování společnosti mnohé obraty. Týkalo se to i pozice vesničanů. Po roce 1948 měl antagonismus městského a venkovského obyvatelstva nahradit spolupracující dělnicko-rolnický svazek. Imperativ společenské rovnosti legitimizoval socializaci vesnice, spočívající v kolektivizaci, zemědělské velkovýrobě, třídním boji a politické indoktrinaci rolníků. Právě ty totiž měly odstranit politickou, ekonomickou a technologickou zaostalost venkova. A i když všichni vesničané nemuseli souhlasit, začali postupem doby zjišťovat, jak se věci ve státě mají.

Původní imaginace vesnice však ze společnosti nezmizely. Obecně řečeno, spíše než o úplném přepsání sociální imaginace je vhodné hovořit o jejím převrstvování. Staré představy se míchaly s novými, a i když mohly být vzájemně rozporuplné, sociální praktiky určovaly stejně. A právě vztah takto mnohvrstevnaté sociální imaginace na jedné straně a vznik, průběh a prožívání rekreace na straně druhé je předmětem zkoumání tohoto textu.

JSČZ a rekreace zemědělců

První úvahy ohledně rekreace pro zemědělce se objevily v osvětových kruzích první republiky. Vycházely z myšlenek rovnosti lidské práce a nutnosti zlepšení sociálních podmínek zemědělců. Neschopnost odpoutat se od dobových představ o rekreaci v čisté přírodě a zemědělcově práci v téměř prostředí ale vedla pouze k požadavkům úlevy od dřiny, zlepšení nevyhovujícího bydlení vesničanů a rozvoje jejich společenského i kulturního života, jak obecně požadovala dobová osvěta.²⁰ Pobytovou rekreaci pro zemědělce i její nahlížení v politickém kontextu přinesla až protektorátní doba, když byla jako forma sociální péče o pracující dělníky vztahena i na ty zemědělské a zároveň byla prezentována jako výdobytek stávajícího zřízení.²¹

Tentýž posun k sociálněpolitické strategii státu opakovala rekreace zemědělců ve druhé polovině 40. let. Na začátku stálo rozhodnutí ministerstva zemědělství z roku 1946 uspořádat léčebný pobyt v lázních v rámci sociální péče o tzv. malozemědělce z krajů nejvíce postižených válkou. Vyčleněny byly prostředky pro 127 osob a realizací byl pověřen Jednotný svaz českých zemědělců (JSČZ),²² který jako zájmová organizace českých zemědělců představoval partnera vlády v rezortních otázkách, a ta na něj mohla z tohoto titulu přenášet vybranou agendu.²³

20 REICH, Edvard: Rekreace zemědělců. In: Týž: *Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky*. Praha: Masarykův lidový ústav, 1931, s. 74–88.

21 Národní filmový archiv. Rekreace zemědělců v zotavovně Jarov. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=bObl2F3MoRE> (cit. 1. 11. 2023).

22 NA, JSČZ, inv. č. 1488, kart. 646.

23 Začal vznikat na jaře 1945 na strukturách protektorátního Svazu zemědělství a lesnictví. Transformace byla oficiálně ukončena 1. ledna 1946 vznikem JSČZ, zákonný rámec svého fungování však svaz získal až ve druhé polovině roku 1947. I přes akceptaci komunistického prvenství ve státě se již během roku 1948 začala objevovat kritika vůči JSČZ, která vyústila v březnu 1952 v rozpuštění svazu. KUPROVÁ, Renata: Jednotný svaz českých zemědělců. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu* 26, 2018, s. 118–134.

Obr. 1. Inscenovaná fotografie rekreaterek (zemědělských matek početných rodin) v Národním muzeu. 25. 1. 1949. Foto ČTK / B. Parbus.

Na základě dalších ministerských pověření začal JSČZ od ledna 1948 pořádat v Praze pravidelné týdenní pobyty zemědělců a od ledna 1949 rekreace zemědělských matek početných rodin.²⁴ Program obou rekreací byl téměř totožný.²⁵ Na jaře 1949 uspořádal JSČZ ve spolupráci s ČEDOKem pro obyvatele venkova poznávací akci „Tři dny v Praze“. Vycházela ze zkušeností s podobným formátem, který cestovní kancelář realizovala nepřetržitě od roku 1933.²⁶ Vybraným zemědělcům pobyt hradil svaz, ostatní se mohli připojit na vlastní náklady. Akce se setkala s nezájmem zemědělců, a tak se svaz zaměřil na ministerské, plně hrazené rekreace. V lednu 1950 zřídil rekreační středisko v Karlových Varech²⁷ a následujícího roku ve Špindlerově Mlýně.²⁸

Na začátku roku 1950 byla ukončeno pořádání léčebných rekreací, neboť vstoupilo v platnost rozšířené nemocenské pojištění, které mělo léčebné pobyty do budoucna

24 ZN 17. prosince 1948, s. 3. ZN 7. dubna 1949, s. 1. NA, JSČZ 168, kart. 16.

25 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

26 NA, JSČZ, inv. č. 1310, kart. 571. Srov. JAKUBEC, Ivan – ŠTEMBERK, Jan: *Cestovní ruch*, c. d., s. 54, 187.

27 ZN 5. února 1950, s. 2.

28 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

Obr. 2. Dobová popiska: „Netušil staříček Franz Josef, že jeho koupelny budou jednou uživat ti, kteří si to za svou práci opravdu zaslouží.“ Beseda venkovské rodiny z 13. října 1950. Foto M. Šindelář, Moravská zemská knihovna Brno.

pokryt.²⁹ Naopak od podzimu 1950 přibýlo deset turnusů desetidenní pražské rekreace pracovníků JZD.³⁰ Svaz také uspořádal rekreaci pro vítěze ankety časopisu *Beseda venkovské rodiny*. Jelikož se jednalo o nejstarší zemědělce, musel být pro ně připravený zvláštní formát v grandhotelu Pupp.³¹ Ve všech střediscích probíhaly rekreace až do jara 1952, kdy proběhlo rychlé rozpuštění svazu. Od podzimu převzalo organizaci rekreací samo ministerstvo zemědělství, konkrétně hlavní správa JZD.³²

Rekreace formující a formovaná

Od skromných počátků, kdy na podzim roku 1946 podstoupilo ozdravný pobyt v lázních Teplice na šest desítek zemědělců, se rekreace organizovaná JSČZ rozvinula do akce, jíž v zimní sezóně 1950/1951 prošlo více jak třináct tisíc zemědělců, z toho více než šest tisíc pražským centrem, šest a půl tisíce se rekreovalo v Karlových Varech a pět set ve Špindlerově Mlýně. Pozoruhodný je přitom poměr rekreatantů a rekreatantek, kdy více než 70 % tvořily ženy.³³ Posun v rekreaci však nebyl pouze kvantitativní. Profílance původních léčebných pobytů vycházela z katastrofálního nedostatku pracovních sil v zemědělství, který neumožňoval uvolnění práce schopných zemědělců. Léčebné pobyty práce neschopných, nejčastěji s revmatismem, měly na vrub státu seznamovat zemědělce s výdobytky nemocenského pojištění.³⁴ O takových výhodách se pochopitelně nemělo přesvědčit pouze několik desítek účastníků, ale

29 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 49.

30 NA, JSČZ, inv. č. 1491, kart 646; inv. č. 1491, kart. 647.

31 NA, JSČZ inv. č. 1323, kart. 573.

32 ZN 5. listopadu 1952, s. 2.

33 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

34 NA, JSČZ, inv. č. 1488, kart. 646.

prostřednictvím denního tisku měl být dosah daleko širší. Kulturní náplň pobytu zvláštní pozornost nebyla věnována. Účastníci byli odkázáni na kulturní zázemí Teplic v podobě běžných divadelních představení, promítání filmů, koncertů či přednášek.³⁵

Při zavádění pobytoých rekreací od roku 1948 vycházeli také v JSČZ z úvah o nutnosti jiného programu pro zemědělce než pro obyvatele města, „který především v letních měsících vyhledává venkov, jeho zelené lesy a háje, rybníky a řeky nebo horský vzduch“. Vznikla koncepce zimní pražské kulturní rekreace, neboť „rekreace bez programu připadá [obyvatelům vesnice] zatím jako zbytečné utrácení času“. Záměrem bylo vštípit účastníkům hluboké „nové dojmy“, k nimž by se ve vzpomínkách vraceli. Významnou roli přitom mělo hrát již jen samotné ubytování v pražských hotelech se servírovaným jídlem.³⁶

Klíčový byl ale kulturní program, který navazoval na zmíněné prvorepublikové a protektorátní zájezdy využívající českou národní imaginaci Prahy jako centra českého národa a stojící na nacionálním požadavku Josefa Kajetána Tyla z roku 1837: „Každý Čech alespoň jednou je za svého živobytí v Praze!“³⁷ Rekreatanti mířili na místa české národní paměti – do Národního divadla, které bylo „v mysli venkovského lidu stále [...] svatostánkem umění“, do Národního muzea, Lidic či na Karlštejn, případně do Terezína. Program sestával z divadelních představení, prohlídky pražských pamětihodností, návštěv muzeí, či vzorných zemědělských podniků.

Po únoru 1948 začaly ovlivňovat průběh rekreací politika KSČ a její snahy o proměnu sociální imaginace. Od podzimu přibýly odborné diskuze s redaktory zemědělského tisku, představiteli JSČZ a ministerstva zemědělství. Při výběru divadelních her začal být určující jejich socialistický charakter. Podzim 1949 přinesl politické přednášky

Obr. 3. Dobová popiska: „Nikoliv nafoukané tváře boháčů, ale šťastné obličejе těch, jimž dnešní doba spravedlivě se odměňuje, vidíme před vchodem nejlepšího hotelu v Karlových Varech.“ Beseda venkovské rodiny z 13. října 1950. Foto M. Šindelář, Moravská zemská knihovna Brno.

35 NA, JSČZ, inv. č. 1488, kart. 646.

36 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

37 JAKUBEC, Ivan – ŠTEMBERK, Jan: *Cestovní ruch*, c. d., s. 172.

Obr. 4. Při obrazové prezentaci rekreace zemědělských žen v Praze hrál často hlavní roli vesnický oděv. Obálka časopisu *Beseda venkovské rodiny* z 26. ledna 1951. Foto E. Tylinek, Moravská zemská knihovna Brno.

álního vývoje³⁸. Politické otázky doby a její požadavky tak byly zjednodušovány a prezentovány rekreantům „způsobem pro ně přijatelným“³⁹. Dobové dokumenty hovoří o trpělivém vysvětlování všech jejich otázek,⁴⁰ což jen připomíná nárokování nadřazené pozice referujících i pořadatelů. Takovou představu utvrzovaly zjištění o tom, že rekreanti nechápali tzv. „pokroková divadelní představení“, filmy,⁴¹ ale ani hudební koncerty.⁴² Např. nejoblíbenější hru rekreantů v Karlových Varech, Jan Hus, „správně“ pochopila podle zpráv necelá 1/5 z nich.⁴³ To vedlo později k prezentaci obsahu a významu jednotlivých kusů před jejich zhlédnutím i k následné interpretaci významu

a diskuze zaměřené na komunistickou indoktrinaci. Tu prohloubilo setkávání s ministerským předsedou Antonínem Zápotockým, či řadovými ministry. Zesílení politického školení v socializaci vesnice přineslo jaro 1950. Dobové dokumenty začaly hovořit přímo o „rekreaci se školením“. Organizační tým byl rozšířen o politického vedoucího a do rekreace byly zahrnuty debaty o budování a fungování JZD. Různé formáty (projevy vrcholných představitelů, diskuze se zástupci ministerstva zemědělství, přednášky, besedy, filmy, divadelní hry, vystoupení hudebních souborů, recitace poezie) sjednocovalo právě propagování JZD a třídního boje na vesnici.

Při seznamování rekreantů s novou sociální imaginací pořadatelé navazovali na přesvědčení o jinakosti vesničanů. Mluvili o tom, že „vrozený konzervativismus venkovského člověka jim zabraňuje pochopit ještě mnohé ze současného hospodářského a soci-

38 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

39 NA, JSČZ, inv. č. 1337, kart. 580.

40 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

41 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

42 „Na koncerty je třeba rovněž zemědělce připravit. Vysvětlit jim, co pro nás znamená Smetanova hudba, jak této hudbě porozumět. Totéž platí o Dvořákově, Fibichovi atd.“ NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

43 „Rekreanti těžko chápali, že v této středověké době sociální zápasy mohly se vyjadřovat jedině nábožen- sky.“ NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

po představeních, která ležela na bedrech dílčích kolektivů rekreatantů.⁴⁴ Na takovéto nepochopení se však nesmíme dívat v mezích dobových názorů ohledně „*vjemového, intuitivního, bezprostředního, jednoduchého*“ myšlení vesničanů,⁴⁵ ale z hlediska toho, že politické představy o fungování společnosti a státu směřující k socialismu ještě nedávaly mnohým rekreatantům v jejich (staré) internalizované sociální imaginaci smysl. Stejně musíme nahlížet na požadavek rekreatantů, aby aktuální témata jim byla prezentována „*lidovým a přijatelným způsobem*“ i doma a v jejich JZD.⁴⁶

Vedle socializace vesnice se politická indoktrinace věnovala také obecnějším politickým i historickým otázkám. Internacionální aspirace komunismu obracely pozornost ke světovému dění, tedy zejména k probíhající korejské válce, ale byly učiněny snahy o sblížení – např. s obyvateli budoucí NDR či řeckými ženami.⁴⁷ Návštěvy Lidic se měnily v „*mirové demonstrace*“, byly přijímány budovatelské závazky a byl kladen i důraz na tiskovou a rozhlasovou prezentaci pražské rekreace jako výdobytku nového zřízení a příslibu lepší budoucnosti pro pracující v zemědělství.

Organizátoři předpokládali, že rekreatanti budou nově nabyté, respektive prohloubené vědomosti (celá řada z nich byla členy KSČ či JSČZ) o novém uspořádání a fungování společnosti dále šířit na vesnici a zapojí se (více) do činnosti JZD. Mělo se to týkat zejména kádrů, kteří byli mezi rekreatanty vytipováni jako možní funkcionáři JSČZ a páteř socializace vesnice.⁴⁸ Záměr vkládaný do rekreace ze strany JSČZ vedl k její prezentaci jako „*bojového nástroje za novou vesnici, [který] aktivně přispívá k budování socialismu na vesnici, účinně přispívá k přeměně individuální malovýroby k družstevní velkovýrobě*“.⁴⁹

Rekreace měla také přispět ke sblížení obyvatel venkova a města. Po roce 1948 nabylo toto sblížení marxistický rámec v podobě dělnicko-rolnického svazku, který začal být performativně naplňován prostřednictvím návštěv ve velkých průmyslových podnicích. Následně byly do rekreace začleněny společenské večery s jejich dělníky.⁵⁰ Během exkurzí v pražských továrnách šlo pořadatelům „*o to, aby naši zemědělci, kteří jsou z řad malých a středních rolníků, poznali přímo v továrně těžkou a odpovědnou práci našich dělníků*“.⁵¹ Svazek byl později performativně stvrzován také prací jakožto společenskou hodnotou uznávanou režimem i mentalitou venkovských rekreatantů.⁵² V Praze se konaly brigády, při nichž vrcholní představitelé města děkovali venkovskému

44 NA, JSČZ, inv. č. 1337, kart. 572; inv. č. 256, kart. 39; inv. č. 1316, kn. 238; inv. č. 1318, kn. 240.

45 BLÁHA, Arnošt I.: *Sociologie*, c. d., s. 146.

46 NA, JSČZ, inv. č. 1337, kart. 580.

47 NA, JSČZ, inv. č. 1337, kart. 580.

48 NA, JSČZ, inv. č. 1337, kart. 580.

49 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

50 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

51 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

52 Srov. KANEFF, Deema: *Work, Identity and Rural–Urban Relations*. In: Leonard, Pamela – Kaneff, Deema: *Post-Rural Peasant? Rural and Urban Constructions of Identity in Eastern Europe, East Asia and the former Soviet Union*. Basingstoke – New York: Palgrave, 2002, s. 180–199.

obyvatelstvu za pomoc při budování socialistické Prahy a za Pražany slibovali reciproční pomoc při budování JZD.⁵³ Také přímo v pražských průmyslových podnicích byly u příležitosti návštěv rekreatů přijímány patronáty nad JZD.⁵⁴ Intenzivnější styky přinesly rekreace ve Špindlerově Mlýně, kde se rekreati z venkova prostřednictvím společného programu stýkali s těmi dělnickými, kteří zde byli na rekreaci ÚRO (předchůdce ROH), a to i v rámci jedné zotavovny.⁵⁵

Dělnicko-rolnický svazek upravoval nacionální požadavek národní jednoty. Ta měla nyní odstranit třídy, stejně jako rozdíly mezi nimi, které představovaly potenciální zdroje konfliktu uvnitř společnosti, s nimiž měla společnost zkušenosti z doby prvo-republikových stavovsky orientovaných politických stran. Ideu jednotné společnosti měly rekreatům přinést také besedy se zaměstnanci JSČZ a ministerstva zemědělství a návštěvy u jednotlivých ministrů československé vlády, které performativně vyjadřovaly, že na pracujících zemědělci v novém státě, resp. podle nové sociální imaginace záleží.⁵⁶

Nicméně venkov byl stále chápán jako zaostávající za městem a právě rekreace měla přispět k překonávání nerovnosti. Podle organizátorů dopřávala vesničanům kulturní výtobytky, které u nich ještě nebyly dostupné.⁵⁷ Nešlo ale jen o návštěvy biografů a divadel. Rekreati se seznamovali s různými „*technickými vymoženostmi*“. Stálým bodem programu byla návštěva ruzyňského letiště,⁵⁸ ale stejně bylo nahlíženo také na zmiňované návštěvy průmyslových podniků v Praze či vzorových zemědělských provozů. Ostatně i JZD byla prezentována jako nástroj zvyšování životní úrovně vesnice.⁵⁹ Rozdíly mezi venkovským a městským obyvatelstvem organizátoři silně komunikovali prostřednictvím vizuální prezentace v tisku, v němž zveřejňovali fotografie žen-rekreatek v tradičním oděvu s šátky na hlavě či starších rekreatů nacházejících se na rekreaci mimo jejich srozumitelný a komfortní kulturní rámec.

Tím, jak rekreace přinášela zjištění o fungování nových sociálních vztahů a chování státu, disciplinovala účastníky v mezích nové sociální imaginace. Organizátoři předpokládali, že alespoň jedno zjištění si účastníci rekreace odnesou, a to, že za patřičné pracovní úsilí a spolupráci „*s městem a ostatními vrstvami národa*“ získají výhody. Nešlo pouze o samotnou rekreaci.⁶⁰ Také během ní mohli účastníci formulovat různé žádosti, s nimiž se jim JSČZ snažil pomoci. Obvykle se jednalo o zprostředkování nedostatkového zboží do hospodářství, resp. JZD (pracovní textil, obuv, stroje, stavební materiál), ale také o pomoc v různých administrativních úkonech aj. S ohledem

---

53 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

54 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

55 NA, JSČZ, inv. č. 1328, kart. 571–572.

56 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

57 NA, JSČZ, inv. č. 1337, kert. 580.

58 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

59 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

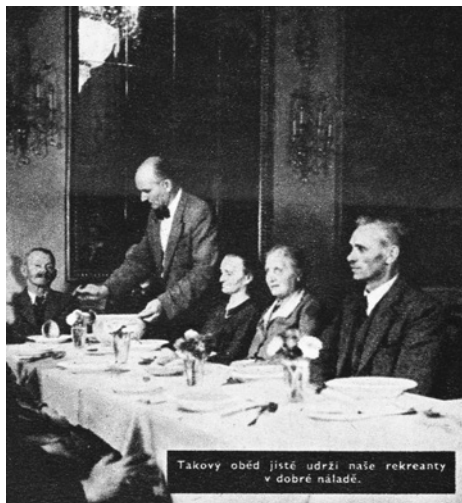
60 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

na omezené možnosti a pravomoci se JSČZ snažil pomoci alespoň radou.⁶¹ Nicméně i takový prostor pro přání ujišťoval o výhodách loajality s novými pořádky, což rekreanti dobře chápali, jak dokládají formulace jejich přání.

Disciplinační úspěch rekreací zaručoval správný výběr rekreatantů. Ten měla na starosti členská schůze JSČZ, či okresní sekretariát svazu podle přidělených okresních kvót. Po vyplnění dotazníku ptajícího se na plnění dodávek, resp. angažování v JZD, veřejné aktivity, budovatelské závazky či zapojení do veřejných prací⁶² byly popotávány u místních reprezentací kádrové posudky.⁶³

Velká energie byla po celou dobu realizace rekreací věnována zpětnému identifikování špatného výběru rekreatantů, jejichž podíl se opakovaně pohyboval okolo 1,5 %. Za takové byli účastníci označeni na základě podnětů jiných rekreatantů, pokud byli např. přesvědčeni, že někdo pokoutně získal rekreační poukaz, že je zámožný, má špatné pracovní návyky atp. Mimo jiné za tímto účelem byli rekreatanti rozděleni do dílčích kolektivů, v nichž měli o sobě větší přehled.

S využíváním rekreace jako nástroje disciplinace korespondovala kontrola přenosu nabytých poznatků a přesvědčení do míst bydliště rekreatantů, ale také revize plnění učiněných politických a hospodářských závazků. Závazky jako nástroj vedoucí rekreaty k novým, požadovaným způsobům jednání se týkaly zvyšování produkce, resp. dodávek samostatně hospodařících rolníků, v případě družstevníků se týkaly pracovních hodin, ale také rozšíření řad družstevníků, resp. zakládání přípravných výborů JZD, zvýšení hektarových výnosů či peněžních darů.⁶⁴ Jejich kontrola probíhala prostřednictvím rozesílaných dopisů,⁶⁵ ale v některých okresech probíhaly za tímto účelem přímo konference, kde kontrolu závazků doplňovalo referování o budování socialismu ve vlastní obci, diskuze a jiné politické aktivity.

Obr. 5. Dobová popiska: „*Takový oběd jistě udrží naše rekreaty v dobré náladě.*“ Beseda venkovské rodiny z 13. října 1950. Foto M. Šindelář, Moravská zemská knihovna Brno.

61 NA, JSČZ, inv. č. 1313, kart. 572.

62 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

63 NA, JSČZ, inv. č. 1330, kart. 577.

64 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

65 NA, JSČZ, inv. č. 1491, kart. 647.

Zažít rekreaci: reflexe a emoce účastníků rekreace

Snaha o porozumění prožitku rekreace a posuzování jejího vlivu na účastníky vybízí ke zvlášť kritickému pohledu na prameny. Tuto oblast jich pokrývalo několik druhů. V prvé řadě se jednalo o dotazníky s otevřenými otázkami, které JSČZ rozesílal v letech 1948–1950 rekreantům domů a v roce 1951 dával k vyplnění přímo na rekreaci. Vyplňování dotazníků v domácím prostředí, stejně jako skutečnost, že jejich odevzdání bylo dobrovolné, nás opravňují předpokládat, že odrážejí relativně svobodně vyjádřené názory (např. z 321 rekreantů od 19. 1. do 4. 4. 1948 jich dotazník odeslalo 278,⁶⁶ z 254 rekreantů v Praze mezi 10. 1. a 16. 1. 1951 jich dotazník odevzdalo 218, v Karlových Varech z 319 246⁶⁷). Víme, že dotazníky byly rekreantům předkládány bez instruktáže, jak je správně vyplňovat. Z tohoto důvodu sami organizátoři podezírali rekreanty pouze ze vzájemného opisování, nikoliv nepravdivého vyplňování.⁶⁸ Na stranu druhou nesmíme zapomínat, že tyto dotazníky nebyly anonymní. Dalším důležitým pramenem jsou vyžádané a nevyžádané dopisy posílané organizátorům během rekreací i později, jejichž rozmanitost v obsahu i délce dokládá, že názory pisatelů do značné míry odrážely. Poslední druh pramenů představují kroniky jednotlivých rekreačních turnusů, které sice obsahují větší míru korekce ze strany organizátorů, přesto poskytly prostor i ke kritickým poznámkám, pro nás cenným.

Na začátku je nutné poukázat na různorodost vesnického obyvatelstva. Při rekreačních kampaních se JSČZ setkával s vesničany, kteří nebyli během svého života v Praze a vlakem cestovali před desítkami let, ale také s těmi, kteří Prahu poměrně často navštěvovali a o rekreaci zde nejevili zájem. Ostatně zvyšující se mobilita venkovanů byla zaznamenána již během první republiky.⁶⁹ Obdobnou různorodost nalézáme mezi rekreanty v jejich vztahu k etablovujícímu se režimu. Pokud někteří skutečně procházeli rekreací jako iniciačním rituálem a stávali se z nich noví lidé oddaní socialismu, malá část rekreantů, která často spadala do výše zmíněné okrajové kategorie tzv. špatného výběru, si udržovala od nového režimu odstup. Tito účastníci si rekreaci užívali na základě svých taktik. Zprávy hovoří např. o neúčasti na přednáškách, vysedávání ve vinárnách a nočních podnicích, seznamování a navazování mileneckých vztahů, odmítání účasti na socialistickém divadelním přestavení, či využívání rekreace k návštěvám pražského milence. Výjimečně se ale rekreanti také stavěli na odpor, když veřejně upomínali na sebevraždu Jana Masaryka, či v diskuzích poukazovali na nedobré hospodářské výsledky v Sovětském svazu.⁷⁰

Většina účastníků však naplňovala očekávání JSČZ. Ta se měnila, stejně jako se proměňoval obsah rekreace. Zatímco v roce 1948 organizátoři doufali, že „návštěva

66 NA, JSČZ, inv. č. 168, kart. 16.

67 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

68 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

69 BLÁHA, Arnošt I.: *Sociologie*, c. d., s. 191.

70 NA, JSČZ inv. č. 256, kart. 39.

v Praze bude [...] podnětným důvodem k zvýšení činnosti pro zemědělce a národ⁷¹, v roce 1951 očekávali, že rekreanti si odnesou zjištění, „že jedině vítězství dělnické třídy ve svazku s malým a středním rolníkem, především odražení únorového kontrarevolučního puče naší reakce umožnilo malým a středním rolníkům, aby se mohli podílet na všech vymoženostech, které v předmnichovské republice byly výsadou pouze kapitalistické třídy“.⁷²

Když účastníci hodnotili rekreaci na jaře roku 1948, jejich odpovědi se často shodovaly. Viděli rekreaci jako uznání a ocenění zemědělcovy práce a „dodavatelské morálky“, stejně jako prostředek sblížení města s venkovem. Podle svých vyjádření si odnášeli nejvíce poznatků z oblasti zemědělské práce a rozdílnosti života městského a venkovského člověka. Mnozí teprve v Praze pochopili únik do měst a prožívali nerovnost s obyvateli měst, daleko méně z nich se naopak utvrzovalo v kvalitách klidného venkovského života. Z programu oceňovali návštěvu Lán, ještě více Lidic, a teprve za nimi následovaly pražské památky. Z kulturního programu měla největší úspěch návštěva Národního divadla (v této odpovědi ze všech se nejvíce shodovali), následovalo s polovičním ohlasem divadlo Spejbla a Hurvínka a teprve s odstupem vše ostatní. Politické projevy hodnotili vyváženě, žádali zrušení biografu, který jim byl v domovech dostupný, či opery, které „nerozumí“. Naopak do programu doporučovali více míst paměti druhé světové války. Z obecných připomínek se dožadovali více jídla, neboť podle jejich názoru venkovský člověk jí více než obyvatelé měst.⁷³

Ještě v roce 1949 se pohled na rekreaci víceméně shodoval. Nejčastější odpovědi opět vyzdvihovaly kulturní a odborné zážitky z rekreace, neboť většina účastníků dosud v Praze nebyla. Stejně tak poukazovali na prožitý odpočinek a uznání za jejich zemědělskou práci („těší mě, že si také vzpomenete na pracující zemědělce, což v dějinách nebylo“⁷⁴), ale také na poznání města („považujeme tuto rekreaci za správnou, neboť je nám venkovským lidem dána možnost seznámení s městem a částečné odpočnutí od namáhavé práce v zemědělství“⁷⁵) i rolníků z jiných částí republiky, zejména Slováků, kteří se pražské rekreace začali účastnit. Oceňovali nejvíce pražské památky a objasnění, jak „je to s JZD“. V těchto odpovědích můžeme sledovat reflexi teprve postupného posunu rekreací k nástroji socializace vesnice. Opět rekreantům z vesnice vadil ruch a hluk, ale také tvrdá dlažba města. V tomto roce se nejvíce projevovala touha po vanové koupeli a opakovaly se návrhy na vyřazení opery z programu.⁷⁶

Výraznější posun v chápání rekreace sledující její pozměněný obsah se dostavil v roce 1950. Rekreanti nejvíce vyzdvihovali, že jim bylo objasněno kolektivní hospodaření. Také díky ní poznali, že stávající režim „to myslí dobře“ s pracujícími, a to

71 NA, JSČZ, inv. č. 1311, kart. 571; inv. č. 256, kart. 39.

72 NA, JSČZ, inv. č. 256, kart. 39.

73 NA, JSČZ, inv. č. 168, kart. 16.

74 NA, JSČZ, inv. č. 1314, kart. 572.

75 NA, JSČZ, inv. č. 1314, kart. 572.

76 NA, JSČZ, inv. č. 1314, kart. 572.

i zemědělci. Teprve třetí nejčastější odpověď vyzdvihovala seznámení s Prahou, kterou by jinak patrně nikdy neměli příležitost navštívit („*umožnění zhlédnout památná místa Prahy má význam i pro budování socialismu na vesnici a sblížuje město s venkovem*“), a s dosud nepoznanou kulturou. Nejvíce z této oblasti vyzdvihovali návštěvu pražských památek, potom Lidic, Karlštejna a vzorových zemědělských provozů. Kulturní program oceňovali obecně, opět si jen stěžovali na operu a dožadovali se veselých her k pobavení. Politické projevy hodnotili vyváženě. Některá vyjádření rekreatantů opět odkazovala na návyky neslučitelné s pobytem v Praze: Stěžovali si na jídlo pro venkovského člověka příliš kořeněné, drahé cigarety a městský hluk, který rušil jejich spánek, napříč všemi průzkumy se opakovaly výhrady, že muži a ženy spí v pokojích na jednom patře.⁷⁷ Problém také způsobovalo to, že v některé dny byl program plánován pouze uvnitř budov a rekreatky na takový celodenní pobyt nebyly zvyklé.⁷⁸

V odpovědích z roku 1951 se ještě více projevila úspěšná politická indoktrinace. Většina rekreatantů sice stále chápala rekreaci jako odměnu za „dobrou a poctivou práci“, avšak ne zřídka přidávali pozitivní hodnocení poměrů v zemi. Přitom akceptovali submisivní pozici zemědělců. Např. „*rekreace otevřela nejen oči mně, ale i ostatním rekreatantům, když porovnávají, jak hrstka kapitalistů v těchto střediscích [v Karlových Varech a Špindlerově Mlýně] žila za peníze, vydřená z rolníků a dělníků a co dnes je umožněno rolníkům dělnickou vládou.*“⁷⁹ Za klíčové poznatky získané během rekreace rekreatanti označovali principy fungování vyšších typů JZD, ale také těžkosti spojených se socializací vesnice a pochopení třídního boje na vesnici: „*V první republice nám říkali, že venkov je jedna rodina, ale teprve teď vidím, jak toto heslo bylo falešné, teprve teď jsme přesvědčeni o tom, že toto heslo za nových podmínek můžeme uskutečnit.*“⁸⁰ Nejvíce si cenili přijetí ze strany personálu i spolurekreatantů a vytvoření kolektivu ze zemědělců z různých koutů republiky, resp. kolektivu s dělníky. V Praze se dotazovaným rekreatantům nejvíce zamlouvala hra Nezapomenutelný rok o bojích sovětské republiky s vojsky bělogvardějců, následoval mírový projev a teprve poté prohlídka Prahy. V Karlových Varech největší úspěch sklídila hra Jan Hus, následovaná přednáškou o mezinárodní situaci a míru a přednáškou o JZD a socializaci vesnice.⁸¹

JŠČZ se po rekreaci obracel na účastnice také prostřednictvím dopisu a dotazoval se jich na přenos nabytých vědomostí, plnění závazků a obecně situaci v jejich družstvu. Účastnice následně ve svých odpovědích zprostředkovávají dopady rekreace na jejich okolí, ale také reflexi reality, kterou ve svých domovech žily, včetně internalizace nové sociální imaginace. Dopisy žen většinou následovaly osnovu dopisu z JŠČZ. Závislost je patrná také v některých formulacích. Mnohé děkovaly za pobyt v Praze,

---

77 NA, JŠČZ, inv. č. 1314, kart. 572.

78 NA, JŠČZ, inv. č. 1316, kn. 238.

79 NA, JŠČZ, inv. č. 256, kart. 39.

80 NA, JŠČZ, inv. č. 256, kart. 39.

81 NA, JŠČZ, inv. č. 256, kart. 39.

Obr. 6. Inscenovaná fotografie zvýrazňující jinakost oděvu a dobrou náladu rekreatek u karlovarského pramene. 18. 12. 1950. Foto ČTK / V. Švorčík.

přičemž některé jej popisovaly jako nejkrásnějších 10 dní svého života. Z drtivé většiny dopisů však vyplývá, že pisatelky nezpochybňovaly politické a hospodářské teze, jak jim byly v Praze prezentovány, naopak je internalizovaly a učiněné závazky plnily. Reakce okolí však nebyly již tak jednoznačné. I když většinou jim bylo dopřáno sluchu na různých schůzích, nebylo tomu tak všude, a to ani mezi ženami-spolupracovnicemi.

Co se ale v dopisech také opakuje, je neustálé vidění rozdílu mezi venkovem a pražským centrem, obvykle formulované slovy „u vás v Praze“, někdy rozvitěji: „Ženy našeho JZD nás očekávaly a zvědavě nás vyslyšely, jak nás Praha přivítala. Musely jsme vyprávěti vše, co jsme prožily. Z našich výpovědí byly velice překvapeny, co vláda pro vesnické ženy chce a co pro ně již vykonala.“⁸² Odstup od pražského politického centra ale nemusel být jen plný očekávání vyplývajících ze změn v sociální imaginaci. Dokládá to i pozoruhodný případ, kdy jedna rekreatka poslala z Prahy

82 NA, JSČZ, inv. č. 1493, kart. 647.

dopis prezidentovi. Poté co jí pošťák doručoval domů odpověď, roznesl informaci o její korespondenci s prezidentem po vsi s tím, že ji za to musí všichni nenávidět a že budou za *opovrhely* (tj. odpadky). A pisatelka dokládá, že se tak skutečně stalo, což posléze vedlo i k jejímu vyloučení z JZD.⁸³ Nedůvěru v řád reprezentovaný pražským centrem dokládá i přesvědčení jiné pisatelky, „že *tam u vás nahoře, ještě někdo nad nimi [sedláky] drží ochranou ruku*“.⁸⁴ Druhým opakujícím se motivem dopisů je obrovská pracovní vyčíženost žen v zemědělství.⁸⁵

O prožívání rekreace nám nevyprávějí pouze názory rekreatantů, ale také jejich emoce. Emoce a afektivní chování se staly bohatým polem bádání, kde se střetávají různé vědní obory, ale také názory, které na jednu stranu zdůrazňují biologickou podstatu emocí, na stranu druhou kulturní rámec jejich vyjadřování.⁸⁶ Bádání nad emocemi tak zahrnuje obojí, vnitřní pocity zakotvené v našich biologických tělech i konvence, které naše afektivní chování usměrňují. Pro sledování našich výzkumných otázek není důležité, zda emoce rekreatantů byly autentické. Podstatné je, že v pramenech vyjádřené emoce ukazují na akceptaci afektivního chování podle nové sociální imaginace, během níž se rekreatanti stávali součástí „emocionální komunity“ zastánců nového režimu, jak ji popisuje Barbara Rosenwein. Tento pojem nám pomáhá uchopit nespornou pluralitu afektivního chování i jeho dynamiky ve společnosti. Rozmach komunit vyplýval z politické moci, ale také „*proto, že jejich emocionální styly vyhovovaly určitým formám moci a životnímu stylu v určité době*“.⁸⁷ Poválečná doba byla v Československu plná strachu, nenávisť, naděje, vděčnosti a jiných emocí, jimž režim byl schopen poskytnout novou náplň. Tento důvod jeho rychlého úspěchu nesmíme přehlížet.

Také v případech rekreace se v pramenech hovoří o tom, že rekreatanti vytvářeli „kolektiv“, vyjadřovali se v první osobě množného čísla a opakovali přesvědčení o shodě nejen názorů, ale právě také emocí, které napříště akcelerovaly změny v jejich životech. Napříč prameny i novinovými články je zmiňována nejčastěji vděčnost za rekreaci, za možnost navštívit Prahu, být ubytovaný v lázeňských domech a rekreačních střediscích, které byly dříve určené pouze pro vyšší společenské vrstvy. Při diskuzích během pobytu panovalo zase nadšení a vzrušení („*ani nevím, co jsem řekla, mluvil za mě cít*“⁸⁸). Emoce vyvolávala také jednotlivá představení, která byla před jejich zhlédnutím rekreatantům interpretována. Např. zobrazení pádu Berlína vyvolávalo nadšení, „bestialita Němců“ zase bolest. Americký imperialismus byl líčen tak, že jej rekreatky

---

83 NA, JSČZ, inv. č. 1493, kart. 647.

84 NA, JSČZ, inv. č. 1493, kart. 647.

85 NA, JSČZ, inv. č. 1493, kart. 647.

86 Pro základní přehled o bádání srov. např. BODDICE, Rob: The affective turn: Historicizing the emotions. In: Tileagă, Cristian – Byford, Jovan (eds.): *Psychology and History. Interdisciplinary Explorations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 147–158.

87 ROSENWEIN, Barbara H.: *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca & London: Cornell University Press, 2006, s. 202.

88 NA, JSČZ, inv. č. 1316, kn. 238.

Obr. 7. Z textu: „A tady v salonku hotelu Pupp v Karlových Varech máme naše staříčké rekreaty. [...] Starouškové nevědí, jak vyjádřit svoji vděčnost. [...] Tě radosti, že na ně – staré nebylo zapomenuto. ‚Jak se vám odměníme, jak se odsloužíme vládě a panu ministrovi Ďurišovi?‘ To jsou jejich otázky, jejich dnešní starost.“ Beseda venkovské rodiny z 13. října 1950. Foto M. Šindelář, Moravská zemská knihovna Brno.

sledovaly se „zatajeným dechem“ a dojímalý je osudy jeho obětí.⁸⁹ Takové emoce zapadaly do záměrů autorů, vidění komunistického režimu i celé sociální imaginace. Osvojením nového afektivního chování docházelo i k jeho změnám, když ženy ztrácely strach vštěpovaný patriarchální společností: „pokorné bázně jsem se vzdala, poznala jsem pevnost, sílu svou [k socializaci vesnice]“⁹⁰. Rekreatky ale také vyjadřovaly emoce, které vycházely z jejich sdílené identity. Dotýkalo se jich líčení submisivního postavení žen v minulosti, opovrhovaly přehlížením práce, vyjadřovaly radost nad reflexí práce žen i problémů při socializaci vesnice.⁹¹

Začleňování do emocionální komunity utvrzovala moc i výše zmíněná (sebe)disciplinace. Na jednu stranu učila, jaké emoce projevovat a jakou formu afektivního chování jim dát. Probíhala ale také na základě negativních příkladů, kdy „i z chyb se tu ženy samy učily“ – např. když některé rekreatky setkání s ministrem zemědělství Ďurišem emocionálně neustály, „daly se strhnout“ a využily příležitost k žádostem o pračku a cement, kolektiv je za nevhodný krok zkritizoval. A provinily ženy? Ty kritiku akceptovaly.⁹²

Závěr

Text ve své první části zkoumal vztah sociální imaginace a rekreaci pro zemědělce pořádaných JSČZ. Zaměřil se při tom na dvě skupiny idejí. Tu první reprezentovaly nejprve sociální cíle, které již od počátků vzniku léčebných rekreací v roce 1946 sledovalo ministerstvo zemědělství. K sociální péči přibýly u pobytových rekreací sociálně konstruktivní snahy, které byly od roku 1948 postupně transformovány v mezích politických snah komunistického režimu. Z rekreace jako odměny pro zemědělce

89 NA, JSČZ, inv. č. 1316, kn. 238.

90 NA, JSČZ, inv. č. 1316, kn. 238; inv. č. 1318, kn. 240.

91 NA, JSČZ, inv. č. 1316, kn. 238; inv. č. 1318, kn. 240.

92 NA, JSČZ, inv. č. 1316, kn. 238.

a nástroje sblížení venkovského obyvatelstva s městským se tak postupem doby vyvinula rekreace se školením, jejímž cílem bylo indoktrinovat účastníky a získat od dané stoupenky socializace vesnice a směřování společnosti k socialismu.

Po celou dobu ovlivňovaly pobytové akce také imaginace vesnice a jejich obyvatel. Ke starším vrstvám uzurpujícím si intelektuální převahu a reflektujícím konzervatismus i životní podmínky vesničanů se postupem doby připojily představy o pozici venkovského obyvatelstva v nové sociální imaginaci, které se během rekreace projevovaly zejména snahami obrátit její účastníky na stranu socializace vesnice.

Ve druhé části se text zaměřil na otázku, jak rekreanti prožívali dovolenou postupně plněnou politickým obsahem. Jejich názory a chování během pobytu i po něm dokládají, že prezentované teze nezpochybňovali. Běh nových pořádků si naopak osvojovali, a to nejen v rovině idejí spojených se socializací vesnice, ale také praktického fungování společnosti, kdy za patřičnou snahu následovala odměna. Vytváření kolektivů rekreantů, stejně jako „správné“ interpretace divadelních her, hudebních koncertů i filmových snímků, představovaly hlavní nástroje výuky náležitého afektivního chování. V patřičných momentech si rekreanti zvykali pocítovat radost, vděk, ale též žal či vztek. Rekreace venkovanů pořádané JSČZ na přelomu 40. a 50. let 20. století tak představovaly prostřednictvím učení myšlení, chování i citění úspěšný nástroj šíření nové sociální imaginace mezi obyvatelstvem.

Prameny

Národní archiv (NA), fond Jednotný svaz českých zemědělců (JSČZ):

Inv. č. 168, kart. 16. Zprávy prezidia od oddělení D VI-D X 1945–1948. Nefoliováno.

Inv. č. 256, kart. 39. Společné akce generálního sekretariátu 1950–1952. Nefoliováno.

Inv. č. 1310, kart. 571. Rekreace zemědělců a sociální akce JSČZ 1948–1951. Nefoliováno.

Inv. č. 1311, kart. 571. Rekreace zemědělců a sociální akce JSČZ 1948–1951. Nefoliováno.

Inv. č. 1313, kart. 572. Rekreace zemědělců a sociální akce JSČZ 1948–1951. Nefoliováno.

Inv. č. 1314, kart. 572. Rekreace zemědělců a sociální akce JSČZ 1948–1951.

Nefoliováno.

Inv. č. 1316, kn. 238. Rekreace zemědělců a sociální akce JSČZ 1948–1951. Nefoliováno.

Inv. č. 1318, kn. 240. Rekreace zemědělců a sociální akce JSČZ 1948–1951. Nefoliováno.

Inv. č. 1323, kart. 573. Rekreace zemědělců a sociální akce JSČZ 1948–1951.

Nefoliováno.

Inv. č. 1328, kart. 576. Rekreace zemědělců a sociální akce JSČZ 1948–1951. Nefoliováno.

Inv. č. 1330, kart. 577. Řízení rekreačního referátu 1948–1952. Nefoliováno.

Inv. č. 1337, kart. 580. Řízení rekreačního referátu 1948–1952. Nefoliováno.

Inv. č. 1488, kart. 646. Rekreace zemědělských žen 1946–1952. Nefoliováno.

Inv. č. 1491, kart. 646–647. Rekreace zemědělských žen 1946–1952. Nefoliováno.

Inv. č. 1493, kart. 647. Rekreace zemědělských žen 1946–1952. Nefoliováno.

Beseda venkovské rodiny 1–4, 1949–1952 (BVR).

Zemědělské noviny 1–8, 1945–1952 (ZN).

Literatura

- ANDERSON, Benedict R. O'G.: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London – New York: Verso, 1991 [1983].
- BLÁHA, Arnošt I.: *Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev*. Praha: Orbis, 1937.
- BODDICE, Rob: The affective turn: Historicizing the emotions. In: Tileagă, Cristian – Byford, Jovan (eds.): *Psychology and History. Interdisciplinary Explorations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 147–165.
- BREN, Paulina: Weekend Getaways. The Chata, the Tramp, and the Politics of the Private Life in the Post-1968 Czechoslovakia. In: Crowley, David – Reid, Susan E. (eds.): *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*. Oxford: Berg, 2002, s. 123–140.
- ČORNEJOVÁ, Alžběta: *Dovolená s poukazem. Odborové rekreace v Československu 1948–1969*. Praha: Academia, 2014.
- FORD, Caroline: Peasants Into Frenchmen Thirty Years After. *French Politics. Culture & Society* 27, 2009, s. 84–93.
- GIUSTINO, Cathleen M.: Open Gates and Wandering Minds. Codes, Castles, and Chateaux in Socialist Czechoslovakia before 1960. In: Giustino, Cathleen M. – Plum, Catherine J. – Vari, Alexander (eds.): *Socialist Escapes. Breaking Away from Ideology and Everyday Routine in Eastern Europe, 1945–1989*. New York: Berghahn, 2013, s. 48–72.
- HOLÝ, Ladislav: *Malý český člověk a velký český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON, 2001.
- JAKUBEC, Ivan – ŠTEMBERK, Jan: *Cestovní ruch pod dohledem třetí říše*. Praha: Karolinum, 2018.
- KADĚROVÁ, Radmila: Vývoj cestování a cestovního ruchu pohledem obyvatel venkova moravsko-slezského pomezí. In: Mücke, Pavel – Krátká, Lenka (eds.): *Turistická odysea. Krajina soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945–1989*. Praha: Karolinum, 2018, s. 450–482.
- KANEFF, Deema: Work, Identity and Rural–Urban Relations. In: Leonard, Pamela – Kaneff, Deema (eds.): *Post-Rural Peasant? Rural and Urban Constructions of Identity in Eastern Europe, East Asia and the former Soviet Union*. Basingstoke – New York: Palgrave, 2002, s. 180–199.
- KNIGHTS, Mark: Historical stereotypes and histories of stereotypes. In: Tileagă, Cristian – Byford, Jovan (eds.): *Psychology and History. Interdisciplinary Explorations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 242–267.
- KUPROVÁ, Renata: Jednotný svaz českých zemědělců. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu* 26, 2018, s. 118–134.
- LEMMEN, Sarah: Travelling second class. Czech tourists between national identity and Europeaness in Cairo, 1890s–1930s. *Journal of Tourism History* 15, 2023, s. 3–19. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2022.2148759>

- MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha: H&H, 1996.
- MIKULEC, Jiří: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha: Historický ústav, 1993.
- MÜCKE, Pavel: Proměny politiky cestování a cestovního ruchu v Československu 1945 až 1989: politické a národohospodářské aspekty. In: Mücke, Pavel – Krátká, Lenka (eds.): *Turistická odysea. Krajina soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2018, s. 47-144.
- PALMER, Catherine: An Ethnography of Englishness. Experiencing Identity through Tourism. *Annals of Tourism Research* 32, 2005, s. 7-27. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.04.006>
- RAK, Jiří: *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*. Praha: Nakladatelství H&H, 1994.
- REICH, Edvard: Rekreaace zemědělců. In: Týž: *Rekreaace v Československu, její úkoly a prostředky*. Praha: Masarykův lidovýchvny ústav, 1931.
- ROSENBAUM, Adam T.: Leisure travel and real existing socialism: new research on tourism in the Soviet Union and communist East Europe. *Journal of Tourism History* 7, 2015, s. 157-176. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2015.1062055>
- ROSENWEIN, Barbara H.: *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca & London: Cornell University Press, 2006.
- SCHINDLER-WISTEN, Petra: *O chalupách a lidech. Chalupářství v českých zemích v období normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2017.
- TAYLOR, Charles: *Modern Social Imaginaries*. Durham – London: Duke University Press, 2004.
- WEBER, Eugen: *Peasants Into Frenchmen. The Modernisation of Rural France, 1870-1914*. Stanford: Stanford University Press, 1976.